ҒТАХР 02.41. https://doi.org/10.48010/2026.4/1999-5911.10

ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ КӨПТҮРЛІЛІГІ

[1]А.Т. Кулсариева, [2]Б.А. Кулыбек*
[1]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
[2]М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент, Қазақстан)
[1]aktolkyn777@mail.ru, [2]bagdatkali541997@gmail.com

[1]A.T. Kulsariyeva, [2]B.A. Kulybek
[1]Kazakh National Women's Teacher Training University (Almaty, Kazakhstan)
[2]M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan)
[1]aktolkyn777@mail.ru, [2]bagdatkali541997@gmail.com

***Сілтеме**:* Кулсариева А.Т., Кулыбек Б.А. Жаңғыру және қазіргі заманның көптүрлілігі // *Әл-Фараби*. – 2026. – Т. 24. № 4(96). – 136-150 бб.

Аңдатпа. Мақалада жаңғыру қоғамдық қатынастарды, институттар мен мәдени құндылықтарды өзгертетін көпөлшемді үдеріс ретінде зерттеледі. Зерттеудің мақсаты - қазіргі заман нысандарының көптүрлілігінің әлеуметтік-мәдени негіздерін айқындау және қоғамдық өзгерістерді бағалаудағы адами өлшемнің маңызын анықтау. Зерттеудің әдіснамалық негізін салыстырмалы, тарихи-философиялық және аксиологиялық тәсілдер құрайды. Индустриялық, постиндустриялық және постмодерндік қоғам тұжырымдамалары салыстырылып, бастапқы және екінші реттік жаңғырудың, батыстанудың, қуып жетуші дамудың, постмодернизацияның, неомодернизация мен демодернизацияның айырмашылықтары ашылады. Жаңғыру траекторияларының көптүрлілігі институционалдық өзгерістердің, мәдени дәстүрлер мен әлеуметтік субъектілер қызметінің өзара ықпалдастығымен айқындалатыны анықталды. Білімнің, ақпарат пен символдық ресурстардың рөлі артуы әлеуметтік жіктелу, қоғамдық қатысу және бірегейліктің қалыптасу тетіктерін өзгертетіні көрсетілді. Тұлға автономиясының кеңеюі жаңа тәуелділіктермен, ресурстарға қол жеткізудегі теңсіздікпен және адамгершілік жауапкершілігінің күшеюімен қатар жүретіні айқындалды. Жаһандық өзара байланыстардың тереңдеуі қауымдастықтардың мәдени, этностық және діни төлтумалығын сақтауға ұмтылысымен ұштасатыны анықталды. Жаңғыруды кезеңдердің әмбебап реттілігіне немесе батыстық тәжірибені қайталауға телуге болмайтыны туралы қорытынды жасалды. Оның нәтижелерін өмір сапасы, тұлға еркіндігі, білімнің қолжетімділігі, әлеуметтік байланыстардың орнықтылығы және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері тұрғысынан бағалау қажеттілігі негізделді. Адами өлшем технологиялық және институционалдық жаңаруды тұлғаның дамуы мен қоғамдық ынтымақтастық жағдайларымен сабақтастыруға мүмкіндік беретін біріктіруші өлшемшарт ретінде ұсынылады. Алынған нәтижелер жаңғырудың

* Автор-корреспондент: Б.А. Кулыбек, bagdatkali541997@gmail.com

тарихи тұрғыдан әртүрлі нысанда жүзеге асатын үдеріс ретіндегі түсінігін нақтылап, мәдени сабақтастық пен азаматтық қатысудың маңызын ашады, сондай-ақ жаһандық өзгерістер жағдайында қазіргі қоғамның әртүрлі үлгілерін салыстырмалы бағалаудың негіздерін айқындауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: жаңғыру, қазіргі заман, постмодерн, жаһандану, мәдениет, бірегейлік, автономия, ақпарат.

Кіріспе

Жаңғыру қоғамдық өзгерістерді әлеуметтік-философиялық тұрғыдан пайымдауда маңызды орын алады, өйткені ол дамудың экономикалық және технологиялық негіздерімен қатар, адамның болмыс тәсілдерін, құндылық бағдарлары мен бірлескен өмір нысандарын да қамтиды. Әлеуметтік институттардың өзгеруі, ақпараттық байланыстардың кеңеюі және мәдени өзара ықпалдастықтардың күрделенуі қазіргі заманның мазмұны мен жүріп жатқан өзгерістердің бағыттылығын бағалау өлшемшарттары туралы мәселені алға тартады. Осы тұрғыдан жаңғыру институционалдық жаңару, мәдени сабақтастық және тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері арасындағы арақатынас мәселесі ретінде көрінеді.

Жаңғырудың классикалық теориялары қазіргі қоғамның қалыптасуын негізінен индустрияландырумен, рационалданумен, секулярланумен және тұлға автономиясының орнығуымен байланыстырды. Бұл ретте Батыстың тарихи тәжірибесі өзге қоғамдарды бағалауға негіз болатын әмбебап үлгі ретінде жиі қабылданды. Алайда қоғамдық даму жолдарының көптүрлілігі жаңғыруды міндетті кезеңдердің бірыңғай реттілігі ретінде түсінудің шектеулілігін көрсетті. Жаңа технологиялар мен институттарды игеру дәстүрлі құндылықтардың сақталуымен қатар жүруі мүмкін, ал экономикалық өзгерістер әртүрлі саяси және мәдени салдарларға әкелуі ықтимал. Сондықтан жаңарудың әмбебап үрдістерінің нақты қоғамдардың тарихи және әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерімен өзара ықпалдасу тәсілдерін зерттеу айрықша маңызға ие болады.

Қоғамдық өмірді ұйымдастырудың постиндустриялық нысандарына көшу жаңғыру зерттеулерінің проблемалық өрісін кеңейтеді. Білімнің, ақпарат пен коммуникацияның рөлі артуы жұмыспен қамту құрылымын, әлеуметтік теңсіздік тетіктері мен қоғамдық қатысу жағдайларын өзгертеді. Сонымен бірге бірегейліктің, символдық мойындалудың және өмірлік стратегияларды еркін таңдаудың маңызы күшейеді. Бұл үдерістер қайшылықты сипатқа ие: жеке мүмкіндіктердің кеңеюі жаңа тәуелділіктермен, ал жаһандық өзара байланыстардың тереңдеуі қауымдастықтардың мәдени дербестігін сақтауға ұмтылысымен ұштасады. Осыған байланысты институционалдық және технологиялық өзгерістерді олардың адам өміріне тигізетін салдарларымен сабақтастыра қарастыру қажеттілігі туындайды.

Зерттеудің негізгі мәселесі жаңғыру үдерістерінің көптүрлілігін ашуға және олардың адами өлшемін айқындауға мүмкіндік беретін теориялық негіздерді анықтаудан тұрады. Мақаланың мақсаты – жаңғырудың негізгі

тұжырымдамаларына әлеуметтік-философиялық талдау жүргізу және әлеуметтік-мәдени өзгерістердің қазіргі қоғамдағы тұлғаның орны үшін маңызын анықтау. Осы мақсатқа қол жеткізу модерн мен постмодерн түсіндірмелерін салыстыруды, жаңғыру үлгілерін ажыратуды, сондай-ақ құндылықтардың, бірегейліктің және әлеуметтік белсенділік нысандарының өзгерістерін қарастыруды көздейді.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеудің әдіснамалық негізін әлеуметтік-философиялық, салыстырмалы және аксиологиялық тәсілдердің үйлесімі құрайды. Әлеуметтік-философиялық тәсіл жаңғыруды институционалдық, экономикалық және мәдени өзгерістердің өзара байланысында қарастыруға, олардың адамның қоғамдағы орны үшін маңызын ашуға мүмкіндік береді. Салыстырмалы тәсіл жаңғыру тұжырымдамаларын салыстыру, олардың бастапқы алғышарттарын, қазіргі заман өлшемшарттарын және қоғамдық дамудың бағыттылығы туралы түсініктерін анықтау үшін қолданылады. Аксиологиялық тәсіл әлеуметтік өмірдің құндылықтық негіздеріндегі өзгерістерді, дәстүр мен жаңарудың, тұлға автономиясы мен ұжымдық жауапкершіліктің арақатынасын зерделеуге бағытталған.

Тарихи-философиялық реконструкция жаңғыру туралы теориялық түсініктердің өзгеруін – индустриялық қоғамға өту үлгілерінен постиндустриялық даму мен постмодерн тұжырымдамаларына дейін - қадағалау үшін қолданылады. Тұжырымдамалық талдау арқылы «модерн», «жаңғыру», «постмодернизация», «батыстану» және «бірегейлік» ұғымдарының мазмұны нақтыланып, олардың мағыналары мен қолданылу аясы ажыратылады. Проблемалық-тақырыптық талдау қарастырылатын тұжырымдамаларды мәдени сабақтастық, әлеуметтік жіктелу, білім мен ақпараттың рөлі, тұлға еркіндігі және оның өзін-өзі жүзеге асыруы мәселелері төңірегінде біріктіруге мүмкіндік береді.

Зерттеудің теориялық материалын жаңғыруға, постиндустриялық қоғамға және әлеуметтік-мәдени өзгерістерге арналған еңбектер құрайды. Олар тарихи мәнмәтін мен авторлық ұстанымдардың айырмашылықтары ескеріле отырып қарастырылады. Қоғамдық үдерістердің сипаттамалық тұжырымдары мен қоғамның қалаулы құрылымы туралы нормативтік түсініктерді ажыратуға ерекше назар аударылады. Бұл жекелеген үлгілердің әмбебаптыққа ұмтылысын сыни тұрғыдан бағалауға және технологиялық дамуды әлеуметтік прогреспен теңестіруден аулақ болуға мүмкіндік береді.

Индустриялық модерннен постмодернге: қоғам мен тұлғаның трансформациясы

Қазіргі қоғамның қалыптасуы, яғни жаңғыру, қоғамдық құрылыстың негіздерін қамтитын күрделі әрі қайшылықты үдеріс болып табылады. С. Хантингтон (Huntington S. P.) оның тоғыз негізгі сипаттамасын бөліп көрсетеді:

революциялық сипат, кешенділік, жүйелілік, жаһандық ауқым, ұзақ мерзімділік, кезеңділік, гомогенділік, қайтымсыздық және прогрессивтілік [1]. Революциялық сипат қоғамдық құрылымдар мен негізгі институттардың түбегейлі өзгеруінен; кешенділік қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларының қамтылуынан; жүйелілік жүріп жатқан өзгерістердің өзара байланысынан; жаһандық ауқым жаңғыру үдерістерінің дүниежүзілік деңгейде таралуынан көрінеді. Ұзақ мерзімділік пен кезеңділік өзгерістердің уақытқа созылуын және олардың бірізді жүзеге асуын білдіреді. Гомогенділік қазіргі қоғамдардың құрылымдық және институционалдық сипаттамаларының жақындасуын көздейді, ал қайтымсыздық пен прогрессивтілік өзгерістердің бағыттылығын және олардың нәтижелерінің орнығуын көрсетеді.

Дж. Джермани (Germani G.) жаңғырудың мазмұнын экономикалық, саяси және әлеуметтік салалардағы өзгерістердің өзара байланысы арқылы ашады. Экономикада оның негізгі көрінісі индустрияландыру болып табылады. Саяси салада жаңғыру демократиялық конституциялық режимдердің қалыптасуымен шектелмейді: ол орнықты экономикалық және әлеуметтік дамуға жағдай жасайтын әртүрлі саяси құрылыс нысандары аясында жүзеге асуы мүмкін. Сол сияқты әлеуметтік жаңғыру да тұлғалық ұстанымдардың, нормалардың, әлеуметтік қатынастар мен институттардың өзгеруіне ашық болған жағдайда ұйымдастыру нысандарының көптүрлілігіне мүмкіндік береді [2].

Дж. Коулмен (Coleman J. S.) жаңғыруды қоғам мүмкіндіктерінің саналы әрі дәйекті түрде кеңеюімен байланыстырады. Бұл үдеріс әлеуметтік жіктелу салдарынан туындайтын қайшылықтар мен қақтығыстарды тежеуге мүмкіндік беретін әлеуметтік ықпалдасу мен қоғамдық құрылыстың жаңа тетіктерін қалыптастыруды көздейді. Халықтың қоғамдық өмірге қатысуын кеңейту және ресурстарды теңдік талаптарына сәйкес бөлуді жетілдіру де елеулі маңызға ие болады. Жаңғырудың тағы бір маңызды сипаттамасы - қоғамның жаңа мақсаттарды икемді түрде айқындап, оларға қол жеткізу жолдарын әзірлеу қабілеті [3].

1970–1980 жылдары әлеуметтік-экономикалық даму мен саяси ұйымдасудың қалыптасқан үлгілерін қайта пайымдауға бетбұрыс байқалды. Осы ізденістің бір бағытын қызметтің шағын ауқымына, орталықсыздандыруға және біртіндеп жүзеге асатын институционалдық өзгерістерге басымдық берген Т. Питерс (Peters T. J.) [4], Б. Стоукс (Stokes B.) [5]., Р. Уотермен (Waterman R. H.) [4], Э. Шумахер (Schumacher E. F.) [6] және басқа авторлардың тәсілдері құрады. Бастапқы ұстанымдарының айырмашылықтарына қарамастан, бұл тәсілдер жергілікті бастамаларға және әлеуметтік жүйелерді кезең-кезеңімен жаңартуға деген қызығушылықтың артуын көрсетті.

Мұндай қайта пайымдаудың алғышарты орталықтандырылған басқарудың, өндірісті шамадан тыс ірілендірудің, күнделікті өмірді стандарттау мен қатаң регламенттеудің шектеулерін анықтау болды. Осы жағдайда «шағынның іріге қарсы тұруы» қозғалысы шаруашылық пен әлеуметтік ұйымдасудың неғұрлым икемді әрі адам қажеттіліктеріне сай нысандарына ұмтылысты білдірді. Шағын

ауқымды экологиялық таза өндіріс, орталықсыздандыру, қызметтің жекелеген түрлерін автоматтандыру, жергілікті өзін-өзі басқаруды және өзін-өзі жұмыспен қамтуды дамыту оның негізгі бағдарларына айналды. Постиндустриялық қоғамның қалыптасуы аясында «шағын да көркем» қағидаты жергілікті шешімдер, ресурстарды ұтымды пайдалану және бастамаларды қолдау арқылы елеулі нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін білдірді.

Э. Шумахер шаруашылық өмірді ұйымдастыруға технологиялардың адам қажеттіліктері мен табиғат мүмкіндіктеріне сәйкестігіне негізделген тәсілді ұсынды. Ірі ауқымды өндірісті сынай отырып, ол оның табиғи және адами ресурстарды шамадан тыс жұмсау, қоршаған ортаны ластау, қызметкерлердің басқару құрылымдарына тәуелділігін күшейту сияқты жойқын салдарларына назар аударды. Шумахер мұндай үлгінің баламасын буддизмнің қарапайымдылық пен зорлық жасамау қағидаттарына сүйене отырып, қанағатшылдықпен, табиғат пен адамға ұқыпты қарым-қатынаспен байланыстырды [6]. Бұл тәсілдің өзегінде күнделікті қам-қарекеті, қажеттіліктері және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылысы бар адам тұрады. Осыдан шағын және орта кәсіпкерліктің, жергілікті білім беру бастамаларының, тұлға дербестігі мен жергілікті қауымдастықтарды қолдаудың айрықша маңызы туындайды.

Осы тәсіл аясында шағын және орта кәсіпорындарды дамыту халықтың әл-ауқатын арттыру шарттарының бірі ретінде қарастырылады. Отбасылық кәсіпкерлік, өнімдердің алуан түрлілігі және еңбекті ұйымдастырудың икемді нысандары жұмыспен қамту мүмкіндіктерін кеңейтіп, жеке бастамаларға жол ашады. Бұл өзгерістермен адам дамуына деген өзгеше көзқарас та байланысты: даралықты ашу, өмірлік мақсаттар мен оларды жүзеге асыру жолдарын дербес айқындау басымдыққа ие болады. Э. Тоффлердің түсінігінде жаңа қоғамның келешегі адамның өз өмірлік әлемін қалыптастыруға қатысу мүмкіндіктерінің кеңеюімен сабақтасады [7].

Индустриялық өркениет халық пен өндірістің ірі қалаларда шоғырлануымен, өнеркәсіптік аймақтардың ұлғаюымен және қалалық өмір салтының таралуымен сипатталды. Ауылдық аумақтардың индустриялық орталықтар қажеттіліктеріне бағындырылуы экологиялық жүктеменің артуымен және қоғамдық өмірдің үйреншікті нысандарының өзгеруімен қатар жүрді. Еңбектің жоғары қарқындылығы, халықтың шамадан тыс тығыз қоныстануы және күнделікті тәжірибелердің бұқаралануы психологиялық шиеленістің қосымша көздерін туындатып, тұлға автономиясының аясын тарылтты.

Ақпараттық және компьютерлік технологиялардың дамуы еңбек пен тұрмысты кеңістіктік және уақыттық тұрғыдан ұйымдастыруды өзгертуге мүмкіндік береді. Э. Тоффлердің «электрондық үй» тұжырымдамасында тұрғын үй отбасылық өмір мен кәсіби қызметті біріктіретін кеңістік ретіндегі маңызын қайта иеленеді. Үйді байланыс құралдарымен және техникалық жүйелермен жабдықтау ақпарат алуға, жұмыс байланыстарын сақтауға және өндірістік міндеттердің бір бөлігін қашықтан орындауға мүмкіндік береді [7]. Мұндай үлгі қалалық қызметтердің қолжетімділігін урбандалу деңгейі төмен ортада

өмір сүрудің артықшылықтарымен ұштастыруды көздейді. Сонымен бірге оның гуманистік әлеуеті технологиялық өзгерістердің адам дербестігін қаншалықты кеңейтетініне және оның толыққанды өмір сүруіне қандай жағдай жасайтынына байланысты.

Постиндустриялық қоғамға өту қажеттіліктердің, құндылық бағдарларының және әлеуметтік мінез-құлық уәждерінің сапалық өзгерістерімен қатар жүреді. Бұл өзгерістер экономикалық қатынастардың түрленуімен, технологиялар мен коммуникацияның жаңа нысандарының дамуымен байланысты. Еңбек адамның өмірлік мақсаттары мен әлеуметтік бірегейлігі қалыптасатын бірден-бір орталық ретіндегі орнын біртіндеп жоғалтады. Сонымен бірге тұтынудың, бос уақытты өткізудің және өмірлік тәжірибелерді еркін таңдаудың маңызы артады. Тұтыну қоғамында гедонистік ұстанымдар күшейеді: ләззат алуға, эмоциялық толымдылыққа және әсерлердің алуан түрлілігіне ұмтылу күнделікті мінез-құлықтың елеулі уәждерінің біріне айналады. *Homo faber* - жасампаз адам бейнесімен қатар, шығармашылыққа, тәжірибе жасауға және тәжірибенің жаңа нысандарын игеруге бағдарланған *homo ludens* - ойнаушы адам бейнесінің маңызы арта түседі. Бұл ретте бос уақыт дербес құндылық әрі тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруының маңызды шарты ретінде көрінеді [8].

Постмодерн әлеуметтік байланыстардың жоғары серпінділігімен, нормалардың өзгермелілігімен және ықтимал даму бағыттарының көптігімен ерекшеленетін қоғамның жалпы күйін сипаттайды. Қоғамдық күйлердің қатаң реттілігі мен бірмәнді себептік шарттылығын көздейтін сызықтық үлгілер арқылы жүріп жатқан өзгерістерді сипаттау барған сайын қиындай түседі. Өткен, қазіргі және болашақ арасындағы байланыс сақталғанымен, ол кездейсоқтық, белгісіздік және әртүрлі бағыттағы үдерістердің өзара ықпалы арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан броундық қозғалыс метафорасы тәртіптің жоқтығынан гөрі оның қалыптасуының күрделілігін білдіреді: қоғамдық өмірдің уақытша конфигурациялары дамудың бірыңғай траекториясына тоғыспайтын көптеген әрекеттер мен үрдістердің қиылысында пайда болады.

З. Бауманның (Bauman Z.) пікірінше, постмодерн XX ғасырдың соңында неғұрлым дамыған қоғамдарда өзінің табиғатын және әлеуметтік өмірді ұтымды ретке келтіруге деген ұмтылысының шектерін ұғынған модерн ретінде қалыптасады. Осы тұрғыдан азаматтық әлеуметтілік автономды субъектілердің өздігінен туындайтын белсенділік кеңістігі ретінде көрінеді. Олардың әрекеттері ең алдымен бірлескен өмір сүру ортасын өзгертуге, қолжетімді ресурстарды пайдалануға және өз мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталады. Тұрақты тәртіпті, басқарылуды және болжамдылықты сақтау әлеуметтік өзара әрекетке қатысушылардың барлығын біріктіретін ортақ ұстаным болудан қалады [9, 187 б.].

Постмодерндік әлеуметтік орта күрделілігімен және әрекет орталықтарының көптігімен ерекшеленеді. Мемлекет те, жекелеген ұйым да ондағы үдерістерді жан-жақты басқаруды қамтамасыз ете алмайды. Біртұтас азаматтық кеңістікте мүдделері, мақсаттары мен қызмет салалары әртүрлі көптеген субъектілер өзара әрекеттеседі. Қоғамдық тәртіп олардың бастамаларының тоғысуы, мүдделерінің келісілуі және туындайтын қайшылықтар арқылы қалыптасады. Бұл ретте

ресурстарға қол жеткізу дербес қызметтің негізгі шарттарының біріне әрі оның мүмкіндіктері мен шектеулерін айқындайтын факторға айналады.

Әлеуметтік теңсіздік пен қоғамдық байлықты қайта бөлу мәселелерімен қатар, мойындалу, адам құқықтарын қорғау және әлеуметтік топтардың нақты автономиясын кеңейту талаптары барған сайын маңызды бола түседі. Саяси қызмет дербестікті шектейтін кедергілерді еңсеруге, қоғамдық өмірге қатысу мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге және бірегейліктердің көптүрлілігін мойындауға бағытталады.

Бұл өзгерістер адамгершілік реттеуге де ықпал етеді. Құқықтық және институционалдық нормалардың маңызы сақталғанымен, субъектілердің өз іс-әрекеттерінің негіздері мен салдарлары үшін жеке жауапкершілігі күшейеді. Билік орталықтары мен нормативтік бағдарлардың көптігі дербес таңдау кеңістігін кеңейтеді, алайда оны жүзеге асыру мүмкіндіктері қолжетімді ресурстарға және адамның нақты тәуелсіздік дәрежесіне байланысты болады. Осылайша таңдау еркіндігі өзіндік рефлексия, өзін-өзі бақылау және өз әрекеттерін сыни бағалау қажеттілігімен ұштасады.

Жеке тәжірибе шеңберінен шығатын адамгершілік мәселелері бірлескен талқылауды және ұстанымдарды келісуді талап етеді. Диалог, жария пікірталас пен келіссөздер ортақ бағдарларды тұжырымдаудың, қалыптасқан нормаларды қайта қараудың және бірлескен өмір ережелерін түсіндірудің тәсілдеріне айналады. Осындай өзара әрекет барысында қатысушылардың автономиясын олардың өзге адамдар алдындағы жауапкершілігімен үйлестіру мүмкіндігі қалыптасады.

Жаңғырудың теориялық тәсілдері мен әлеуметтік-мәдени үлгілері

Л. Туроудың идеяларына сүйене отырып, XX–XXI ғасырлар тоғысында батыс қоғамдарының өзгеруін айқындаған бірқатар үдерістерді бөліп көрсетуге болады: 1980 жылдардың соңы мен 1990 жылдардың басындағы коммунистік режимдердің ыдырауы, білім экономикасының қалыптасуы, халықтың қартаюын қоса алғанда, демографиялық өзгерістер және шаруашылық байланыстардың жаһандануы. Көпполярлылық жағдайында әлемдік тепе-теңдікті сақтау қоғамдық укладтардың, мүдделер мен өмір салттарының көптүрлілігін ескеруді талап етеді. Мұндай тепе-теңдік өзгермелі сипатқа ие болып, әртүрлі бағыттағы үдерістердің өзара ықпалы, жергілікті деңгейдегі келісімдер мен нақты жағдайларға сай қабылданатын шешімдер нәтижесінде қалыптасады [10].

Модерн теорияларының дамуы жаңғыру ұғымының нақтылануына, соның ішінде оның бастапқы және екінші реттік нысандарын ажыратуға ықпал етті. Бастапқы жаңғыру Батыс Еуропа мен Солтүстік Америка елдерінде капитализмнің қалыптасуымен қатар жүрген әлеуметтік-мәдени өзгерістер кешенін білдіреді. Бұл өзгерістерге сословиелік және мұрагерлік шектеулердің әлсіреуі, дәстүрлі өмір салтының өзгеруі, азаматтық тең құқықтылықтың орнығуы және демократиялық институттардың қалыптасуы жатады. Осы үлгі

аясында жеке еркіндік, тұлға автономиясы және оның құқықтарының кеңеюі индустрияландыру мен капиталистік қатынастар дамуының елеулі алғышарттары ретінде қарастырылады. Мұндай түсінік Ағартушылық философиясында дамыған индивидуализм қағидатына, сондай-ақ Г. В. Ф. Гегель философиясындағы тұлға еркіндігі мен дербестігін пайымдауға сүйенеді. Бұл идеялар қазіргі қоғам туралы көптеген тұжырымдамалардың теориялық негіздеріне енді.

Екінші реттік жаңғыру қалыптасқан институционалдық, экономикалық және технологиялық үлгілерді игеруші қоғамдардағы өзгерістермен байланысты. Тарихи тұрғыдан батыстық ықпалдың таралуы жаңғырудың батыстанумен, яғни батыстық мәдени нормалар мен қоғамдық ұйымдасу нысандарын қабылдаумен жақындасуына ықпал етті. Алайда сырттан қабылданған үлгілердің жергілікті дәстүрлермен өзара ықпалдастығы дамудың әртүрлі нұсқаларын туындатады. Олардың арасында пайда болатын қайшылықтар мәдени және әлеуметтік шиеленісті күшейтуі мүмкін. Бұл, әсіресе, институционалдық өзгерістер қалыптасқан құндылықтармен және тәжірибелермен үйлеспеген жағдайда байқалады. Сондықтан жаңғыруды түсіну нақты тарихи жағдайларды және өзгерістерді әлеуметтік-мәдени ортаға бейімдеу тәсілдерін ескеруді талап етеді.

Екінші реттік жаңғыру неғұрлым дамыған қоғамдардың қалыптасқан экономикалық, институционалдық және мәдени үлгілерін игеруші елдердегі әлеуметтік-мәдени өзгерістерді қамтиды. Бұл үдерістерде жергілікті дәстүрлермен және қоғамдық ұйымдасу нысандарымен өзара әрекеттескен Батыстың ықпалы тарихи тұрғыдан елеулі рөл атқарды [11], [12].

Теориялық тәсілдердің көптүрлілігіне қарамастан, жаңғыру тұжырымдамаларын қоғамдық ұйымдасудың дәстүрлі нысандарынан қазіргі нысандарына өту тетіктеріне және қазіргі заманның өзінің кейінгі өзгерістеріне деген назар біріктіреді. Бұл үдерістердің негізгі сипаттамаларына дәстүрлі құндылықтар рөлінің өзгеруі, секулярлану, тұлға автономиясының кеңеюі, қызметті ұйымдастырудың ұтымды тәсілдерінің дамуы, индустрияландыру және технологиялардың таралуы жатады. Аталған үрдістердің арақатынасы нақты қоғамның тарихи жағдайларына, мәдени ерекшеліктері мен институционалдық құрылымына байланысты.

Постиндустриялық және ақпараттық қоғам теорияларында ғылыми білімнің, білім беру мен ақпараттық технологиялардың рөлі артуы ерекше маңызға ие болады. Өнеркәсіптік кәсіпорындармен және корпорациялармен қатар, университеттердің, зерттеу орталықтары мен білімді өндіруді және таратуды қамтамасыз ететін ұйымдардың ықпалы күшейеді. Ақпарат және оны білімге, технологиялар мен практикалық шешімдерге айналдыру қабілеті қоғамдық дамудың аса маңызды ресурстарына айналады. Бұл ретте капиталдың, меншіктің және материалдық инфрақұрылымның маңызы сақталады, ал оларды пайдалану мүмкіндіктері зияткерлік ресурстармен барған сайын тығыз байланысады.

Елеулі өзгерістер мәдени саланы да қамтиды. Бұрынғы дүниетанымдық және құндылықтық жүйелердің біртұтастығы әлсіреп, ғылым, өнер, дін және философия арасындағы қатынастар күрделене түседі. Мәдени стильдердің

араласуы, бұқаралық мәдениеттің таралуы және ойын-сауық индустриясының дамуы дүниені қабылдау мен түсіндіру тәсілдерінің алуан түрлілігінің артуымен қатар жүреді. Э. Гидденстің көзқарастарын баяндауда жаһандық әлеуметтік байланыстардың қалыптасуы ортақ ақпараттық кеңістіктің кеңеюімен сабақтастырылады. Бұл үдерістер ұлттық мемлекеттің жағдайын өзгертіп, оның трансұлттық өзара әрекеттестіктерге тәуелділігін күшейтеді әрі жергілікті және өңірлік орталықтардың, қоғамдық қозғалыстар мен азаматтық бірлестіктердің маңызын арттырады [13].

Постиндустриялық және ақпараттық қоғам теориялары технологиялық өзгерістердің экономикалық қатынастардағы, әлеуметтік институттар мен күнделікті тәжірибелердегі өзгерістермен өзара байланысын ашады. Оларда ұсынылатын тарихи кезеңдеу үлгілері постиндустриялық қоғамның қалыптасуын қызмет көрсету, ақпарат өндіру және зияткерлік еңбек үлесі арта түсетін шаруашылық қызметтің өзгеше құрылымына өту ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Инновациялар мен шешім қабылдаудың негізіне айналатын теориялық білім ерекше маңызға ие болады. Материалдық өндірістің өзгеруімен қатар, тұлғааралық өзара әрекеттестік аясы кеңейеді: білім беру, басқару, зерттеушілік және кәсіби қызмет коммуникацияға, білім алмасуға және іс-әрекеттерді келісуге барған сайын көбірек тәуелді болады. Бұл ретте технологиялық өзгерістер қоғамдық қайта құрулардың алғышарттарын қалыптастырады, ал олардың нақты нысандары мен салдары мәдени, саяси және институционалдық жағдайлармен де айқындалады.

Жаһандану және қазіргі қоғамның адами өлшемі

Қазіргі қоғамды анықтауда қоғамдық ұйымдасудың жалпы қасиеттері мен тарихи дамудың нақты кезеңіне байланысты белгілерін ажырату қажет. Алғашқыларына өзін-өзі ұйымдастыру және әлеуметтік байланыстарды қайта өндіру қабілеті, салыстырмалы автономия және бірлескен өмірді реттейтін институттардың болуы жатады. Қазіргі қоғамның тарихи қалыптасуы индустрияландырумен, ірі өндірістің дамуымен, қызмет көрсету саласының кеңеюімен және урбандалумен байланысты. Бұл үдерістер аграрлық укладтарды, жұмыспен қамту құрылымын және адам қажеттіліктерін қанағаттандыру тәсілдерін өзгертеді.

Қазіргі қоғам дүниетанымдық плюрализммен, қоғамдық қатынастардың рационалдануымен, тұлға автономиясының кеңеюімен және жария институттардың зайырлы құрылымымен де сипатталады. Зайырлылық аражолдан бостандығы мен наным-сенімдердің көптүрлілігін сақтай отырып, діни және мемлекеттік биліктің аражігін ажыратуды білдіреді [14]. Қоғамдық өмірдің ашықтығы қалыптасқан нормаларды талқылау, шешімдерді қайта қарау және әртүрлі мүдделердің заңдылығын мойындау мүмкіндігі арқылы қамтамасыз етіледі. Сонымен бірге утилитарлық ұстанымдар мен нарықтық өлшемшарттардың таралуы дәстүрлі құндылықтардың жағдайын өзгертіп, олардың әлсіреуіне де, қайта пайымдалуына да жағдай жасайды.

Экономикалық тұрғыдан индустриялық модерн ұйымдасқан капитализмнің, жаппай өндіріс пен стандартталған тұтынудың дамуымен байланысты. Нарықтардың кеңеюі бос уақыт индустриясы мен бұқаралық мәдениеттің өсуімен қатар жүреді; олардың күнделікті өмірге, өмірлік мақсаттар мен өзін-өзі таныту тәсілдеріне ықпалы барған сайын күшейеді. Тұтыну бірегейлікті қалыптастыру және әлеуметтік жағдайды білдіру тетіктерінің бірі ретінде маңызға ие болады.

Экономиканың өмірдің әртүрлі салаларына ықпалының күшеюі азаматтық қоғамды қоғамдық мүдделерді қорғау және әлеуметтік қатынастардың тек нарық талаптарына бағындырылуына қарсы тұру нысандарын әзірлеуге итермелейді. Сонымен қатар жеке өмірдің дербестігі артып, оның жария кеңістікпен байланыстары өзгереді. Мұндай жағдайда азаматтық бірлестіктер делдалдық және қорғау қызметтерін атқарып, адамдардың мемлекетпен, экономикалық ұйымдармен және мәдениет индустриясымен өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді, сондай-ақ ынтымақтастық пен ұжымдық әрекетке мүмкіндік жасайды.

Жаңғыру теориясын жаңарту әлеуметтік өзгерістердің кеңістіктік өлшемін, ең алдымен олардың жаһандық сипатын ескеруді көздейді. Трансұлттық байланыстардың кеңеюі және ұлттық-мемлекеттік шекаралар рөлінің өзгеруі Канттың дүниежүзілік азаматтық ахуал туралы идеясына қызығушылықтың қайта жануына ықпал етеді. Х. Булл (Bull H.), Дж. Розенау (Rosenau J. N.) және халықаралық қатынастардың басқа да теоретиктерінің зерттеулерінде мемлекетаралық саясат шеңберінен шығатын өзара әрекеттестіктің алғышарттары қарастырылады. Жаһандық азаматтық қоғам ұғымы ұлттық шекаралардан асатын қоғамдық байланыстар мен бастамалар кеңістігін белгілеуге мүмкіндік береді. Оның жаһандық сипаты өзара әрекеттестіктердің географиялық ауқымынан да, жалпыадамзаттық мәселелерге ортақтастық санасының қалыптасуынан да көрінеді [15], [16].

Мұндай кеңістіктің қалыптасуында экологиялық және құқық қорғау қозғалыстары, сондай-ақ мәдени көптүрлілікті қолдайтын ұйымдар маңызды рөл атқарады. Желілік байланыстардың икемділігі мен мемлекеттік құрылымдарға қатысты салыстырмалы дербестігінің арқасында олар тұрғылықты жері мен азаматтық тиесілілігі әртүрлі адамдардың ынтымақтасуына мүмкіндік жасайды. Қалыптасатын бірлестіктер қоғамдық қатысудың, ынтымақтастық пен мәдени алмасудың жаңа кеңістіктерін құрады.

Қарастырылған тәсілдерді қазіргі қоғамның қалыптасуы мен өзгеруін айқындайтын факторларды анықтауға деген ұмтылыс біріктіреді. Бұл ретте қоғамдық даму құрылымдық жағдайлардың, күтпеген мән-жайлар мен адамдардың мақсатты әрекеттерінің өзара ықпалдасу нәтижесі ретінде көрінеді. Өзгерістердің елеулі бөлігі бірыңғай басқару орталығынсыз қалыптасады, алайда олардың бағыттылығы институционалдық шешімдерге, ұжымдық бастамаларға және қатысушылардың өз мүдделерін келісу қабілетіне де байланысты.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік қақтығыстар өндірістік қатынастар аясынан барған сайын жиі шығып, тұтынуды, бос уақытты өткізу мен мәдени тәжірибелерді қамтиды. Меншік пен саяси билік үшін күреспен қатар, өмірлік

мүмкіндіктерді кеңейтуге, бірегейлікті мойындауға және өмір салтын еркін таңдауға байланысты талаптардың маңызы артады. Ақпарат қоғамдық ықпалдың негізгі ресурстарының біріне айналады. Әлеуметтік ақпарат саяси және қоғамдық маңызы бар үдерістер, азаматтардың, ұйымдар мен институттардың өзара әрекеттестігі туралы мәліметтерді қамтиды. Ақпараттық ағындардың мазмұнын, оларға қол жеткізу шарттары мен оларды түсіндіру тәсілдерін айқындау мүмкіндігі биліктің елеулі факторына айналады. Сондықтан өнеркәсіптік және технологиялық дамумен қатар, мәдениеттің, коммуникация мен символдық өзара әрекеттестіктің рөлі күшейеді.

Қорытынды

Жүргізілген талдау жаңғыруды қоғамдық институттарды, экономикалық қатынастарды, мәдени құндылықтар мен адам қызметінің тәсілдерін қамтитын көпөлшемді және тарихи тұрғыдан әртүрлі нысанда жүзеге асатын үдеріс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Оның мазмұны индустрияландырумен, технологиялық жаңарумен немесе ұйымдық үлгілерді қабылдаумен шектелмейді. Тұлғаның қоғамдағы орнының, әлеуметтік ықпалдасу нысандарының және бірлескен өмір негіздерінің өзгеруі елеулі маңызға ие. Сондықтан жаңғыруды бағалау құрылымдық өзгерістерді адамның еркін әрі мазмұнды даму мүмкіндіктерімен сабақтастыра қарастыруды талап етеді.

Теориялық тәсілдерді салыстыру қоғамдық прогрестің негізінен сызықтық үлгілерінен қазіргі заман траекторияларының көптігін мойындауға бетбұрысты анықтады. Жаңғырудың бастапқы, екінші реттік және кейінгі нысандарын ажырату тарихи жағдайлардың, бастапқы ресурстардың және жаңа институттарды игеру тәсілдерінің айырмашылықтарын көрсетеді. Дәстүрлер мен инновациялардың өзара әрекеттестігі қатар өмір сүру, қақтығыс және синтез нысандарында көрінуі мүмкін. Бұл ретте мәдени төлтумалықты сақтау өзгерістердің қоғамдық тұрғыдан мағыналылығы мен сабақтастығын қамтамасыз ететін ресурс бола алады.

Қоғамдық ұйымдасудың постиндустриялық және ақпараттық нысандарының қалыптасуы білімнің, коммуникация мен символдық ресурстардың рөлінің артуымен қатар жүреді. Бұл үдерістер өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктерін кеңейтеді, сонымен бірге теңсіздік пен тәуелділік тетіктерін күрделендіреді. Білім алуға, ақпаратқа және шешім қабылдауға қол жеткізу адамның нақты автономиясының маңызды шартына айналады. Осыған сәйкес жеке таңдау ауқымының кеңеюі қолжетімді ресурстармен, құқықтық кепілдіктермен және азаматтық қатысу мүмкіндіктерімен бекітілгенде қоғамдық маңызға ие болады.

Жаңғырудың қайшылықты сипаты жаһандық өзара тәуелділік пен қауымдастықтардың мәдени, этностық және діни бірегейлігін сақтауға ұмтылысы арасындағы қатынастарда ерекше айқын көрінеді. Оларды үйлестіру диалог, қоғамдық ынтымақтастық және ортақ жауапкершілік институттарын дамытуды көздейді. Осындай жағдайда азаматтық қоғам жеке бастамаларды ортақ мүдделермен сабақтастыруға, ал өмірлік ұстанымдардың алуан

түрлілігін ынтымақтасудың негізіне айналдыруға мүмкіндік беретін кеңістік қалыптастырады.

Адами өлшем жаңғырудың қарастырылған қырларын біріктіріп, оны мазмұндық тұрғыдан бағалау өлшемшарттарын тұжырымдауға мүмкіндік береді. Оларға өмір сапасын арттыру, тұлға дербестігін кеңейту, білімнің қолжетімділігі, маңызды әлеуметтік байланыстарды сақтау және адамдардың қоғамның болашағын айқындауға қатысуы жатады. Одан арғы зерттеулердің перспективалары тарихи және мәдени тәжірибесі әртүрлі қоғамдарда институционалдық және технологиялық жаңарудың осы мақсаттарға қол жеткізуге ықпал ететін нақты жағдайларын анықтаумен байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1 Huntington S. P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics // Comparative Politics. – 1971. – Vol. 3, No. 3. – P. 283–322.

2 Germani G. The Sociology of Modernization: Studies on Its Historical and Theoretical Aspects with Special Regard to the Latin American Case. – New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1981. – ISBN 978-1412839044.

3 Coleman J. S. Foundations of Social Theory. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1990. – 993 p.

4 Peters T. J., Waterman R. H. Jr. In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies. – New York: Harper & Row, 1982. – 360 p. – ISBN 0-06-015042-4.

5 Stokes B. Helping Ourselves: Local Solutions to Global Problems. – New York; London: W. W. Norton & Company, 1981. – 160 p. – ISBN 978-0-393-01362-7.

6 Schumacher E. F. Small Is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered. – New York: Harper & Row, 1973. – 290 p. – ISBN 978-0-06-136122-7.

7 Тоффлер Э. Третья волна / пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова [и др.]. – М.: АСТ, 2009. – 784 с.

8 Изотов М. З. Человеческий капитал как основа инновационного развития общества (социально-философский анализ) // Адам әлемі (Мир человека). – 2013. – № 3. – С. 45–53.

9 Bauman Z. Intimations of Postmodernity. – London; New York: Routledge, 1992. – 234 p. – ISBN 978-0-415-06750-8.

10 Туроу Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999. – С. 186–187.

11 Сартаева Р. С. К проблемам модернизации государственного строительства в современном Казахстане // Адам әлемі. – 2022. – Т. 92, № 2. – С. 58–70. – DOI: 10.48010/2022.2/1999-5849.06.

12 Хамидов А. А. Модернизация сознания как задача и как проблема // Адам әлемі. – 2022. – Т. 93, № 3. – С. 58–71. – DOI: 10.48010/2022.3/1999-5849.06.

13 Гидденс Э. Последствия современности / пер. с англ. Г. К. Ольховикова, Д. А. Кибальчича; науч. ред. Т. А. Дмитриев. – М.: Праксис, 2011. – 352 с. – (Образ общества). – ISBN 978-5-901574-90-4.

14 Сағиқызы А. Гуманистік дүниетаным: әлеуметтік-мәдени негіздер: монография / жалпы ред. З. К. Шәукенова, С. Е. Нұрмұратов. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013. – 92 б. – ISBN 978-601-7082-77-2.

15 Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. – London: Macmillan Press, 1977. – XV, 335 p. – ISBN 0-333-19914-6.

16 Rosenau J. N. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990. – XVIII, 480 p. – ISBN 0-691-02308-5.

Transliteration

1 Huntington S. P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics // Comparative Politics. – 1971. – Vol. 3, N 3. – P. 283–322.

2 Germani G. The Sociology of Modernization: Studies on Its Historical and Theoretical Aspects With Special Regard to the Latin American Case. – New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1981. – ISBN 978-1412839044.

3 Coleman J. S. Foundations of Social Theory. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1990. – 993 p.

4 Peters T. J., Waterman R. H. Jr. In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies. – New York: Harper & Row, 1982. – 360 p. – ISBN 0-06-015042-4.

5 Stokes B. Helping Ourselves: Local Solutions to Global Problems. – New York; London: W. W. Norton & Company, 1981. – 160 p. – ISBN 978-0-393-01362-7.

6 Schumacher E. F. Small Is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered. – New York: Harper & Row, 1973. – 290 p. – ISBN 978-0-06-136122-7.

7 Toffler Je. Tret'ja volna [The Third Wave] / per. s angl. K. Ju. Burmistrova [i dr.]. – M.: AST, 2009. – 784 s.

8 Izotov M. Z. Chelovecheskij kapital kak osnova innovacionnogo razvitija obshhestva (social'no-filosofskij analiz) [Human capital as the foundation of innovative societal development (a socio-philosophical analysis)] // Adam alemi (Mir cheloveka). – 2013. – N 3. – S. 45–53.

9 Bauman Z. Intimations of Postmodernity. – London; New York: Routledge, 1992. – 234 p. – ISBN 978-0-415-06750-8.

10 Turou L. Novaja postindustrial'naja volna na Zapade [The new post-industrial wave in the West]. – M., 1999. – S. 186–187.

11 Sartaeva R. S. K problemam modernizacii gosudarstvennogo stroitel'stva v sovremennom Kazahstane [On the problems of modernizing state-building in contemporary Kazakhstan] // Adam alemi. – 2022. – T. 92, N 2. – S. 58–70. – DOI: 10.48010/2022.2/1999-5849.06.

12 Hamidov A. A. Modernizacija soznanija kak zadacha i kak problema [Modernization of consciousness as a task and a problem] // Adam alemi. – 2022. – T. 93, N 3. – S. 58–71. – DOI: 10.48010/2022.3/1999-5849.06.

13 Giddens Je. Posledstvija sovremennosti [The Consequences of Modernity] / per. s angl. G. K. Ol'hovikova, D. A. Kibal'chicha; nauch. red. T. A. Dmitriev. – M.: Praksis, 2011. – 352 s. – (Obraz obshhestva). – ISBN 978-5-901574-90-4.

14 Sagikyzy A. Gumanistik dunietanym: aleumettik-madeni negizder [Humanistic worldview: sociocultural foundations]: monografija / zhalpy red. Z. K. Shaukenova, S. E. Nurmuratov. – Almaty: QR BGM GK Filosofija, sajasattanu zhane dintanu instituty, 2013. – 292 b. – ISBN 978-601-7082-77-2.

15 Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. – London: Macmillan Press, 1977. – XV, 335 p. – ISBN 0-333-19914-6.

16 Rosenau J. N. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990. – XVIII, 480 p. – ISBN 0-691-02308-5.

ISSN 1999-5911 (Print)
ISSN 2960-2173 (Online)

Кулсариева А.Т., Кулыбек Б.А.
Модернизация и многообразие форм современности

Аннотация. В статье исследуется модернизация как многомерный процесс преобразования общественных отношений, институтов и культурных ценностей. Цель исследования - выявить социокультурные основания многообразия форм современности и определить значение человеческого измерения для оценки общественных преобразований. Методологическую основу составляют сравнительный, историко-философский и аксиологический подходы. Сопоставлены концепции индустриального, постиндустриального и постсовременного общества, раскрыты различия между первичной и вторичной модернизацией, вестернизацией, догоняющим развитием, постмодернизацией, неомодернизацией и демодернизацией. Установлено, что многообразие модернизационных траекторий обусловлено взаимодействием институциональных изменений, культурных традиций и деятельности социальных субъектов. Показано, что возрастание роли знания, информации и символических ресурсов преобразует механизмы социальной дифференциации, общественного участия и формирования идентичности. Расширение индивидуальной автономии сопровождается новыми зависимостями, неравенством доступа к ресурсам и усилением нравственной ответственности. Выявлено, что глобальная взаимосвязанность сочетается со стремлением сообществ сохранять культурную, этническую и религиозную самобытность. Сделан вывод о несводимости модернизации к универсальной последовательности этапов или воспроизведению западного опыта. Её результаты следует оценивать через качество жизни, свободу личности, доступность знаний, устойчивость социальных связей и возможности самореализации. Человеческое измерение выступает объединяющим критерием, позволяющим соотносить технологическое и институциональное обновление с условиями развития личности и общественной солидарности. Полученные результаты уточняют понимание модернизации как исторически вариативного процесса, раскрывают значение культурной преемственности и гражданского участия, а также создают основу для сравнительной оценки различных моделей современного общества в условиях глобальных изменений.

Ключевые слова: модернизация, современность, постсовременность, глобализация, культура, идентичность, автономия, информация.

Kulsariyeva A.T., Kulybek B.A.
Modernization and the Diversity of Forms of Modernity

Abstract. The article examines modernization as a multidimensional process transforming social relations, institutions, and cultural values. The study aims to identify the sociocultural foundations of the diversity of forms of modernity and to establish the significance of the human dimension in evaluating societal transformations. The methodology combines comparative, historical-philosophical, and axiological approaches. Conceptions of industrial, post-industrial, and postmodern society are compared, and distinctions are drawn between primary and secondary modernization, Westernization, catch-up development, postmodernization, neomodernization, and demodernization. The findings establish that the diversity of modernization trajectories is shaped by the interaction of institutional changes, cultural traditions, and the activities of social actors. The growing importance of knowledge, information, and symbolic resources is shown to transform mechanisms of social differentiation, public participation, and identity formation. Expanding individual autonomy is accompanied by new dependencies, unequal

access to resources, and increased moral responsibility. The study demonstrates that global interconnectedness coexists with communities' aspirations to preserve their cultural, ethnic, and religious distinctiveness. It concludes that modernization cannot be reduced to a universal sequence of stages or the replication of Western experience. Its outcomes should be evaluated in terms of quality of life, individual freedom, access to knowledge, the resilience of social ties, and opportunities for self-realization. The human dimension serves as an integrative criterion linking technological and institutional renewal to the conditions for personal development and social solidarity. The findings refine the understanding of modernization as a historically variable process, reveal the importance of cultural continuity and civic participation, and provide a basis for comparatively evaluating diverse models of contemporary society amid global change.

***Keywords*:** Modernization, modernity, postmodernity, globalization, culture, identity, autonomy, information.

Қаржыландыру Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (BR24993269 «Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақстандық қоғамның құндылық бағдарларының эволюциясы және трансформациясы»).

Авторлардың үлесі. **Құлсариева А.Т.,** ғылыми жетекшілік, әдіснама, мәтінді дайындау; **Құлыбек Б.А.,** хат-хабарға жауапты автор, зерттеу жүргізу, мақаланы форматтау және қолжазбаны дайындау.

Келіп түсті 31.09.2026
Қабылданды 14.10.2026